

Kostel svatého Vavřince v Náchodě

Děkanský kostel svatého Vavřince v Náchodě stojí na Masarykově náměstí.

Původním farním kostelem pro Náchod byl dnešní hřbitovní kostel sv. Jana Křtitele ve Starém Městě nad Metují. Rytíř Hron, činný v diplomatických službách Přemysla Otakara II., vystavěl r. 1270 náhodský hrad. Pod hradem bylo založeno město a pravděpodobně kolem r. 1310 byl vystavěn tento chrám, který převzal funkce od farního kostela sv. Jana Křtitele a ponechal mu vlastnost kostela hřbitovního a dodnes slouží k pohřebním úkonům. Výslovně se však jako farní připomíná až r. 1355. Byl zasvěcen sv. Vavřinci, jáhnu a mučedníku římskému z doby papeže Sixta II. Svou věrnost Bohu zaplatil smrtí na rozpáleném rožni r. 258 při pronásledování církve za vlády císaře Valeriána. Vavřincův obraz, umístěný vpředu v presbytáři, namaloval r. 1722 Hynek Kapoun z Hradce Králové. Je jedním z mála kostelů v Čechách, kolem něhož nikdy nevznikl hřbitov, protože ten zůstal až do dnešních dnů původní okolo kostela sv. Jana Křtitele, s výjimkou let 1709 – 1856, kdy zde byl druhý hřbitov kolem filiálního kostela sv. Archanděla Michaela na Komenského třídě.

Město i kostel několikrát postihl požár. V kronikách se tyto ohnivé katastrofy připomínají v letech 1427, 1441, 1452, 1454, 1570, 1659, 1663.

R. 1441 vyhořel při dobývání města Slezany, kteří jej vyrabovali.

R. 1570 velký oheň zachvátil celý vnitřek chrámu. Protože strop v lodi a kruchta byly dřevěné, vše se zřítilo. Farníci ani za velmi štedré podpory vrchnosti Hedviky Smiřické ze Smiřic (1566-1586) nestačili na nejnútnejší obnovu. Stavebními pracemi byl pověřen italský stavitel Baltazara - Vlach, který sklenul dnešní chrámovou loď a na kamenných sloupech postavil kůr a dlouhou oratoř se schodištěm z náměstí a to v letech 1570 – 1578.

Hrobka pánů Smiřických byla vybudována na epištolní straně kostela Albrechtem Václavem Smiřickým (1593-1614), který udělil městu právo podací. V této hrobce byli pochováni i někteří členové z rodu Piccolominiů. Rod Piccolominiů vládl na náhodském panství 158 let (1634-1792). Některé prameny hovoří o tom, že odpočívají ve sklípku pod kazatelnou. Zde má být pochován i 26-ti letý obrst císařského vojska Josef Silvio Piccolomini, jehož těžce zraněného Švédové v bitvě u Jankova zajali dne 6. dubna 1645, vzali na koně a když jej císařští kvapem stíhali a se zajatcem nemohli uprchnout, nelítostně jej zastřelili. Vévodkyně Marie Benigna Piccolomini, která pro kostel udělala hodně, zde pohřbena není. Přežila svého manžela Octavia o 45 let, zemřela r. 1701 ve Vídni a je pohřbena v kostele kláštera Servitů. Pro její černý šat se jí říkalo „Náchodská zámecká černá paní“. Hrobka byla zrušena v r. 1833 a těla uloženy do země. Připomeňme si alespoň dva texty, které jsou připevněny na tabulce rakve:

- 1. Léta Páně 1566 v pátek v den sv. Mikuláše urozený pán Albrecht Smiřický ze Smiřic, syn téhož pána urozený pán pan Václav Smiřický ze Smiřic, na Náchodě a Škvorci v úterý v den sv. Vavřince léta 1593 běh života prostředkem smrti časné dokonavše těla jich tuto v Pánu odpočívají veselého a blahoslaveného vzkříšení očekávají.*
- 2. Urozený pán pan Albrecht Smiřický ze Smiřic a na Náchodě, Riesenburku, Škvorci a Kostelci nad Černými lesy maje věku svého 23 1/2 léta život svůj časný dokonal ve čtvrtek po svatém Jirí to jest 24. dne měsíce dubna léta Páně 1574. Jehožto tělo v této truhle v Pánu Bohu odpočívá a radostného vzkříšení z mrtvých očekává.*

Rod Smiřických držel náchodské panství 76 let (1544-1610). Pískovcový znak tohoto českého rodu je v předsíni nad vchodem do chrámové lodi.

Další zajímavostí je to, že Božena Němcová svoji Babičku věnovala hraběnce Voračické z Poběnic. Její příbuzná je pohřbena v předsíni kostela na levé straně a na desce je nápis ve švabachu:

Léta Páně 1591 v pátek v den Všech svatých dokonala jest život svůj v Pánu Bohu urozená paní Dorota V o r a č i c k á poctivá manželka urozeného Vylyma mladšího Voračického z Paběnic a na dvoře Náchodském a tuto tělo její v Pánu odpočívá a blahoslaveného zmrtyých vzkříšení očekává.

- R. 1610 byly obci opraveny hodiny na velké věži. Měly plechový ciferník s černými číslicemi na jedné a dřevěný na druhé straně.
- 1611 byla střecha kostela pokryta prejzy a postaveny točité schody ve velké věži a až ke zvonům cihlové zábradlí.
- R. 1617 byla opravována menší věž svorami. Pracovali zde zedník Martin z Hradce Králové, kovář Lazar a tesař Jakub Pamánek.
- R. 1624 opustil Náchod poslední luteránský kněz Krištof. Po něm přišel P. Šimon Hanke, farář z Levína. Tehdy se náchodská farnost rovnala celému panství, protože čítala 5 kostelů farních a 7 filiálních.
- R. 1630 odňal hrabě Adam Trčka obci nedávno získané právo podací ke kostelu.
- R. 1637 se uskutečnila oprava orloje na velké věži hodinářem Janem ze vsi Slotova u Jaroměře, který namaloval i ciferníky a jejich zavěšení provedl Jan Kejklíček. Ten pak i v letech 1639 – 1640 provedl dláždění na věži v klenuté síni pod zvony.
- R. 1650 byl opravený orloj z r. 1637 odstraněn a dán nový, jehož sferu zhotovil tesař Jiří Leplt z České Skalice, ciferníky truhlář Krištof Kende, pobití plechem se ujal M. Schretter a skla k hodinám dal žid Marek.
- R. 1654 zhotovili novou kruchtu na trámech Jiří Volhejn a Jan Poláček.

Největší požár postihl kostel v nedělní poledne 17. května 1663, kdy oheň vyšel ze Židovské ulice a zachvátil tehdejší celé město (domy byly dřevěné, převážně kryté došky). A zpráva té doby říká, že: „Lehl popelem kostel i s věžemi, orlojem a zvony...“. Zůstala jen starobylá křtitelnice ulitá O. Ptáčkem v Kutné Hoře. Ta byla dnešním časům zachována díky osobní statečnosti kostelníka Jiřího Boka tak, že ji obléval vodou. Na opravu se sbíralo v celých Čechách. Stavební oprava se týkala zejména věží, které byly sníženy snesením kamenných říms, odbouráním kamenného zdiva a byly opatřeny dnešní dřevěnou nástavbou zvoníc. Nyní měří asi 40 metrů. Při těchto úpravách již nebyl opraven orloj, ten byl pak přenesen na radniční věž (budova vedle děkanství) a údajně z té doby pochází sluneční hodiny. Upomínku na tento smutný požár dosud připomíná nápis na zvonu „Svatá Maria“, kde jednak je uvedeno datum 17.5.1663 a dále německý nápis, který ve volném překladu začíná větou: „Já jsem přišel k rozlití, při požáru města Náchoda, který bezbožná rota židovská způsobila...“. To proto, že původcem požáru byl údajně žid Eliáš Březnic, který bydlel mezi Polickou branou a synagogou (dnešní Krámská ulice). Během dvou hodin lehlo popelem celé město i s kostelem, radnice, škola, obě městské brány až na krajské předměstí, celkem 121 budov. Rozhodnutím konšelů byl Eliáš Březnic navždy z města vypovězen. Na zvonu je dále vyznačeno, že jej věnovala Marie Benigna kněžna Piccolomini, která byla pravnučkou českého krále Jiřího z Poděbrad. A další nápis na zvonu říká, že v ten čas byl náchodským děkanem Bohumil Capoun ze Svojkova. Byl to učený muž a papež Innocens XI. jej jmenoval titulárním (světícím) biskupem a papež Innocens XII. jej roku 1698 ustanovil 4. královéhradeckým

biskupem. Tento zvon přečkal obě světové války, má přelíbezný zvuk, váží 3.000 kg, je 129 cm vysoký a jeho průměr je 143 cm. Kéž ještě hodně dlouho připomíná, co říká jeho další nápis: „, Omnis spiritus laudet Dominum, Alleluja!“ (Každý duch ať chválí Pána!). Je uměleckým dílem zvonaře Martina Schrottera z Plhova. Malování v kostele tehdy prováděl malíř z Broumova.

Tehdejší duchovní správa spolu s farníky učinila slib, že každým rokem vždy na třetí neděli v měsíci květnu si připomenou tuto událost velkou mší svatou s vystavenou Nejsvětější svátostí po celý den. Dělo se tak s patřičnou poctou Pánu Bohu až do nuceného odchodu administrátora náchodské farnosti P. Františka Lukeše v r. 1954.

Teprve později (v XVIII. stol.) byly provedeny větší stavební změny již jen na věžích, kterým bylo srovnáno zdivo a tak definitivně dána dnešní podoba se stejnými dřevěnými patry, cibulemi a lucernami. Ostatní úpravy a změny se již týkaly vnitřku a inventáře.

V r. 1665-1666 byly postaveny Samuelem Halbigem z Horní Hodeče u Králík varhany. Ty dnešní však pochází až z r. 1953, i když ke stavbě byl použit materiál starých píšťal.

R. 1702 byla zřízena tzv. panská oratoř (směrem k radnici) a při té příležitosti odstraněna nápisová tabulka epitafu rodu Smiřických s citátem ze starozákonní knihy Job (19) tohoto staročeského znění:

Vím zajisté, že Vykupitel můj živ je a že v poslední den ze země vstáti mám a zase oblečen budu koži mou a v těle mém uzřím Boha mého, kterého uzřím já sám a oči mé spatří ho a ne jiné.

Druhá oratoř nad zákristií (směrem k zámku, tzv. městská nebo také zámecká), byla zřízena až v r. 1850. V té době byla také přistavěna k západnímu průčelí předsíň a krov byl pokryt břidlicí.

R. 1734 opravil malíř Josef Rudiger sluneční hodiny na kostele.

Jedná se o jednolodní orientovanou stavbu, původně gotickou, v XVI. století přestavěnou, se dvěma věžemi přilehlými na kněžiště. Stojí uprostřed náměstí, volně, na terénu mírně stoupajícím k severu, u osy hlavní silnice, která vedla od brány Pražské k bráně Polické.

Jednotlivé části jsou různého původu: kněžiště, zdivo lodi a snad i obě severní věže, které se lidově nazývají Adam a Eva, jsou gotické z 1. poloviny XVI. stol., jižní věž z XV. nebo 1. pol. XVI. století, klenba a empory v lodi a celá její úprava se schodištěm na kruchtě je z 2. pol. XVI. stol., šnek u severní věže z počátku XVII. století, u jižní věže z počátku XVIII. století, dřevěná věžní patra s cibulovitými střechami a panská oratoř z XVIII. století, předsíň v západním průčelí a městská oratoř z XIX. století.

Lomové zdivo, omítnuté a na rozích osazené pískovcovými kvádry, je v kněžišti silné 1,4 m. Výška až k římsě je asi 10 m, v lodi 11,65 m a na věžích do dřevěného patra asi 20 m.

Zevněšek kostela je prostý. Kolem celé budovy – mimo věže a přístavky – obíhá pískovcový, vyžlabený sokl, stěny jsou hladké, na kněžišti bez okapní římsy, na lodi je profilovaná, šikmá římsa. Na kněžišti, nižším než loď, jsou čtyři volné a dva věžemi částečně zakryté opěráky, 8,30 m vysoké, 0,90 m široké a o 1,50 m ze zdi vystupující, o jednom ústupku s podbrádkou a

nahore skosené, plechem pokryté a rovněž ořímsované. Loď, vyšší než kněžiště, je bez opěráků, s nečleněnými stěnami, na východě má hladký, trojúhelný a v západním průčelí dvojestupňový, po stranách vykrojený a shora trojúhelným nástavcem s křížem ukončený štít- Plocha štítu je členěna dvěma profilovanými kordony a dvěma okénky kruhovými v kosočtverečných výklencích, okraje štítu jsou provázeny stuhou, zatočenou do voluty. Portálek je renezanční, pravoúhlý, na jihu (pod druhým oknem od východu) je zazděn. Budova je kryta na kněžišti břidlicovou valbou bez sanktusů, na lodi vyšším sedlem.

Po stranách přiléhají na kněžiště v ě ž e, severní je poněkud oddálená a až do výše kněžiště je spojená úzkou šjíí krytou pultovou stříškou. Jižní věž jednou zdí spočívá přímo na zdi kněžiště. Obě jsou zbudovány na čtverci. Severní 8, 35m, jižní 6,90 m a průměrně 40 m vysoké, severní je nižší. Jsou hladké, bez opěráků, s bedněným druhým patrem (zvonice), s profilovanými dřevěnými okapy a cibulovitými šindelovými střechami s plechovými lucernami a báněmi s kříži. K severní věži na východě je mezi opěrák kněžiště a věž přistavěno vřetenové schodiště z cihel, s polygonálním pláštěm, pravoúhlým vchodem, střílnovitými okénky a dubovým vřetenem. K jižní věži na západě přiléhá trojstranné schodiště s třemi segmentovými okny, pravoúhlým portálkem, dřevěným vřetenem, profilovanou římsou a plochým, taškami krytým stanem.

Ve zdi starší Velké věže (tzv. Adama) je zasazena dělová koule (již poslední ve městě), která je památkou na dobývání města Švédy v roce 1639. Švédům se město dobýt nepodařilo a Náchodští z vděčnosti postavili památník – sochu sv. Jana Nepomuckého v dolní části zámeckých schodů, která však byla v padesátých letech za totalitního režimu zničena.

K lodi přiléhá na západě pseudogotická předsíň s klenbou na železné traverzy a schodištěm na hudební kruchtě. V ní je portál do lodi s polokruhovým obloukem, barokně orámovaný a nad ním obdélná pískovcová deska s rámcem a římsou a v její ploše dva znaky Smiřických a nad nimi nápisy jmen.

Na stěně lodi po stranách jihozápadního nároží jsou vymalovány ciferníky slunečních hodin.

Gotické kněžiště kostela je 7,6 m široké a 10, 4 m dlouhé, je ukončeno pěti stranami osmiúhelníka se čtyřmi hrotitými okny bez kružeb, která jsou v závěrné zdi částečně zazděná. Klenba vysoká 8, 7 m se skládá ze závěru a jednoho křížového pole, které odděluje příčné žebro. Klínová žebra klenby spočívají na konzolách v podobě lidských a zvířecích karikatur. Gotická pískovcová žebra kněžiště byla vždy v barvách „boží duhy“ na znamení smíření Hospodina po biblické potopě světa. Síla zdíva v kněžišti je 1, 15m.

Loď od presbytáře odděluje triumfální hrotitý oblouk silný 0, 95 m a 6, 8 m vysoký.

Chrámová loď je obdélníková, široká 10, 5 m a 21, 8 m dlouhá: původně měla asi jen 13 m. Je o dva stupně nižší než kněžiště. Strop loď je sklenut čtyřmi poli křížové renesanční klenby s ostře vyznačenými kříži a dělicími pásy a je vysoký 10, 8 m.

Kolem západní a severní stěny lodi obíhá e m p o r a – hudební a literátská trv. „dlouhá“ kruchtě, zalomená v pravém úhlu; u triumfálního oblouku tvoří výstupek široký 0, 82 m. Spočívá na severu na šesti užších, na západě na dvou širších segmentových obloucích nesených osmi toskánskými sloupy vysokými 2, 25 m. Empora je na západě hluboká 5, 45 m, na severu 2, 9m. Podempoří je vysoké 3, 1 m a je sklenuto devíti křížovými poli bez žeber,

jejichž cípky jsou na stěnách neseny buď pilíři s římsovou hlavicí (na západě) nebo jen římsovitými konsolami (na severu).

V severní stěně presbytáře je zapuštěno vzácné gotické pískovcové s a n k t u a r i u m (svatostánek) z XV. stol., které je jedinou gotickou sochařskou památkou ve městě. Pod výklenkem jsou zobrazeny dva znaky: na pravé straně je nejstarší dochované zobrazení městského znaku Náchoda a na levé straně je erb syna českého krále Jiřího z Poděbrad Jindřicha, vévody z Minsterberku, jehož majetkem bylo i Kladsko. Pánem na Náchodě byl v letech 1470 – 1497. Tento erb je rovněž jedinou památkou na panování rodu pánů z Poděbrad na Náchodě. Po stranách výklenku stojí na konsolách dvě postavy andělů, které mají uraženy pravice. Levý anděl držel kadidelnici a pravý, který má v levici zvonek, asi loďku. Nad sanktuariem je polopostava sv. Veroniky (či anděla) držící veraikon. Sanktuarium je uzavřeno kopíí gotické mřížky s hvězdicemi.

Na téže straně u mešního zvonku je ve zdi vsazena malá měděná tabulka s již špatně čitelným latinským nápisem tohoto znění: „Roku 1536 dne 13. dubna zemřel časnou smrtí k věčnému životu důstojný pán Jan Raymund Praisel Klatovský, děkan náchodský, maje 29 roků svého života. Jeho tělo zde odpočívá, jeho duši ať dá Pán věčné odpočinutí“. Po 331 roků byla tato tabulka ve dlažbě před oltářem (tj. až do roku 1894).

Až do roku 1639 stála na místě hlavního oltáře jen pískovcová menza. Dnešní oltářní obraz sv. Vavřince v pseudogotickém rámu byl restaurován malířem Gustavem Vackem (Watzkem) z Červeného Kostelce, osobním přítelem Boženy Němcové, v roce 1850. Vacek je také autorem obrazů svaté Anny na postranním oltáři vlevo, svaté Rodiny ve středu kostela vpravo a velké obrazové minulé křížové cesty, která je nyní uložena na půdě děkanství.

Oltářní kříž je krásná řezbářská práce z roku 1859. Na pravé straně presbytáře je barokní dřevěná socha národního patrona sv. Jana Nepomuckého, nalevo socha sv. Jana Křtitele.

U postranního oltáře sv. Anny je umístěna cínová křtitelnice z roku 1463. Jejím tvůrcem je zvonář Ondřej Ptáček z Kutné Hory. Křtitelnice přečkala největší požár, který kostel postihl, v roce 1663 díky obětavosti kostelníka, který ji po dobu požáru poléval vodou. Stopy poškození nesla až do 80. let tohoto století, kdy byla podrobena generální opravě. Křtitelnice je i s víkem, jež vniklo roku 1603, vysoká 1, 24 m. Zvonovitý kotol spočívá na třínožce - třech tlakem značně prohnutých nohách končících nahoře poprsím vousáčů a dole spáry symbolizujících zpoutané d'ábly. U horního obvodu jsou dva řádky latinského nápisu: „Léta Páně 1463 ve jménu Nejsvětější Trojice tento křestní pramen pro tento kostel svatého patrona Laurentia (tj. Vavřince) pro toto město Náchod byl (comunitatis aut impensis) ulit mnou Ondřejem zvaným Ptáčkem v Horách Kutných amen“. Ploché víko stoupá do středu v ústupcích, které vrcholí křížem. Na víku je již vytřelá dekorace vlnovky, trojlístků a tulipánů s nezřetelným nápisem o donátorovi a autorovi, kterým je Jan Konvář z Hradce nad Labem.

Nad vítězným obloukem oddělujícím presbytář a loď je pseudogotické zobrazení Krista s nápisem „láska přemáhá svět“, které vymaloval v roce 1954 Jaroslav Středa, profesor na Státní tkalcovské škole v Náchodě a později na Umělocko - průmyslové škole v Brně.

Kostelní pseudogotické lavice byly pořízeny z darů farníků v roce 1894. Zhotovil je truhlář Josef Pinkas na Novém Hrádku.

Nynější kazatelna je z roku 1791. Stará byla dána do hřbitovního kostela sv. Jana Křtitele. Na baldachýnu je socha sv. Michaela Archanděla s plamenným mečem v ruce a váhami; okolo jsou sochy čtyř evangelistů s charakteristickými emblémy. V kartuši mezi baldachýnem a spodkem kazatelny je vyobrazení sv. Šebestiána. Visuté řečniště s volným schodištěm je zdobeno reliéfy církevních otců v kartuších.

Vedle obrazu sv. Rodiny jsou sochy sv. Aloise a sv. Antonína Paduánského.

Nad lavicemi po pravé straně je dřevěná socha Božského Srdce.

Vzadu po pravé straně kostela je dřevěný výjev zjevení Panny Marie Bernardettě Soubirousové roku 1858 v Lurdech od J. Vaňka z Brna z roku 1953.

Současná drevořezbová křížová cesta je od Břetislava Kafky z Červeného Kostelce z roku 1953.

Nynější varhany pocházejí z roku 1953. K jejich stavbě byly použity staré píšťaly z původních varhan z let 1965 –6.

V předsíni kostela nad vchodem připomíná pískovcový znak rod Smiřických, jejichž přispěním byl tento chrám po požáru v letech 1570 – 78 opraven a přestavěn. Stavebními pracemi byl pověřen italský stavitel Baltazar, který sklenul dnešní chrámovou loď a na kamenných sloupech postavil dnešní kůr a dlouhou oratoř se schodištěm z náměstí. Na pískovcové desce je vyznačen datum 1570. V tomto roce v čase žní postihla pohroma nejen město, ale i majestátní zámek. Při prudké bouři udeřil blesk do zámku, „zapálil a roztrhl věž až do základů a omráčil dva vězňe“. Při této bouři vyhořel kostel, radnice a mnoho domů ve městě. Byl to nejstrašnější požár děkanského kostela. Zůstal jen dnešní gotický presbytář a obvodové zdivo chrámu.

Tam, kde je nyní sakristie, byla panská hrobka, která byla roku 1833 zrušena a cínové rakve „obráčeny ve prospěch kostela“.

V podempoří vedle oltáře sv. Anny jsou dřevěné sochy sv. Václava a sv. Jana Nepomuckého.

Na pravé straně lodi je pseudogotický oltář Panny Marie se sochami sv. Josefa, snoubence P. Marie, a sv. Jáchyma, otce P. Marie. Na tomto oltáři je v současnosti umístěn svatostánek.

Elektrické osvětlení bylo instalováno v roce 1909.

Ve věžích kostela je zavěšeno celkem šest zvonů.

Slavný náchodský betlém je z roku 1857. Byl pořízen za 200 zlatých Zhotovil jej plhovský domácí tkadlec a řezbář Karel Beršík (1838 – 1918). Spolupracoval s ním lidový malíř Josef Hejzlar z Náchoda, který figurky opatřoval polychromií. Některé figurky jsou dílem lidového řezbáře Josefa Martínka z dolejšího Podměstí. V letech německé okupace byly pořízeny nové jesličky (jeskyně – chlév) v umělecké dílně Břetislava Kafky. V dřívě bylo zvykem betlém ponechávat nad hlavním oltářem až do svátku hromnic včetně. Stavba betlému měla svůj pořádek: Na epištolní straně bylo město – paláce. Na evangelijní straně pak byly kopce se stády ovcí a pastýři. Zvyk umístit kaple a kostely náchodské farnosti vznikl až po roce 1950 za P. Františka Lukeše.

Pout' se v tomto kostele koná kolem 10. 8. – svátku sv. Vavřince; výročí posvěcení kostela se připomíná 17. 9